

ODBOJ VE SLEZSKU

Mečislav Borák

In: *Rok 1942 v českém odboji. Sborník příspěvků z vědecké konference*. Praha, Český svaz bojovníků za svobodu 1999, s. 60-62.

Území československého Slezska bylo hned po Mnichově násilně roztrženo na čtyři nesouměrné části, jež byly rozděleny mezi Československo, Německo a Polsko. I když se zanedlouho ocitlo celé Slezsko pod nadvládou hitlerovského Německa, Mnichovem stanovená příslušnost oněch čtyř částí k vyšším územním celkům zůstala po celou válku zachována. V podstatě to znamenalo, že v každé z těchto částí byly v mnohém odlišné okupační poměry, což se týkalo i postavení českého obyvatelstva, metod germanizace a celé okupační politiky, stejně jako specifických podmínek pro odboj proti okupantům.

Jen malá část Slezska, mírně okleštěné okresy Frýdek a Slezská Ostrava, zůstala v rámci Protektorátu Čechy a Morava. Protektorátní poměry jsou z literatury i z učebnic dobře známy, takže se jimi nebudu blíže zabývat.

Největší díl Slezska, Opavsko včetně Bílovecka, Krnovska, Bruntálska a Jesenicka, byl přiřčen k východní části říšské župy Sudety, kde vznikl vládní obvod Opava. Podle smlouvy mezi ČSR a Říší z listopadu 1938 se zdejší občané stali německými státními příslušníky nebo museli okupované území opustit, což hodně Čechů také učinilo. Přesto zde Češi, soustředění převážně na Opavsku, stále ještě tvořili asi pětinu obyvatel. Ve srovnání s protektorátními příslušníky měli sudetští Češi zdánlivě o něco lepší materiální životní podmínky, ale byli vystaveni mnohem ostřejší germanizaci, byli zbaveni politických i národních práv a vystaveni postupné ekonomické a sociální degradaci.

Území Hlučínska jako někdejší součást Pruského Slezska připadlo přímo k Německé říši. Bylo začleněno do okresu Ratiboř ve vládním obvodu Opolí v rámci říšské provincie Slezsko, od roku 1941 Horní Slezsko. Většina z jeho asi 53 tisíc obyvatel se automaticky stala německými státními příslušníky s právy říšských občanů. Tady byla germanizace nejtuzší, jen sotva pět procent obyvatel si úředně

zachovalo českou národnost. Neměli samozřejmě žádná národní práva, naopak byli vystaveni hrozbě perzekuce a někteří časem germanizačnímu tlaku podlehli.

Nejsložitějším vývojem prošlo české Těšínsko, tehdejší okresy Fryštát, Český Těšín a tři obce z okresu Frýdek. Polský zábor tohoto území trval jen necelý rok. Po přepadení Polska nacisty bylo i Těšínsko jako součást válkou dobytých tzv. východních území přičleněno k Německé říši. Okupační okres Těšín patřil k vládnímu obvodu Katowice ve Slezské a později Hornoslezské provincii říše a zahrnoval i polskou část Těšínska. Byl svou rozlohou druhým největším okresem v celé Říši, žilo v něm přes 280 tisíc obyvatel. Zdejší průmysl měl mimořádný význam pro válečné hospodářství Říše, proto zde i germanizace měla specifickou podobu. Jejím základem byla tzv. akce německé volkslisty, jež v podstatě znamenala podmíněčné přiznání německého občanství. K zápisu do volkslisty byli nuceni nejen občané, kteří se přihlásili ke slezské národnosti, ale i Poláci a Češi, kteří dříve na Těšínsku nad Němci vysoko převažovali. Pod hrozbou ztráty majetku, vysídlení či deportace do koncentračního tábora, ale též z taktických důvodů usnadňujících přežití v podmínkách okupační perzekuce se nakonec k zápisu do volkslisty přihlásilo přes 70 procent obyvatel Těšínska. Občané, kteří germanizaci odmítli, byli vystaveni tvrdé diskriminaci. Především Poláci byli zbavováni majetku, vysídlováni, byli zatíženi zvýšenou daní a vystaveni zostřenému trestnímu právu pro Poláky a Židy, jež ukládalo těžké tresty i za sebemenší přestupky. Postavení Čechů bylo mnohem příznivější, nebyl jim zabaven majetek, neplatili zvýšenou daň a nebyli až na výjimky vysídlováni, avšak ani oni neměli žádná národní práva.

Je zřejmé, že v tak rozdílných okupačních podmínkách měl i odboj proti okupantům svá specifika. Na odtrženém území například nebyl na rozdíl od Protektorátu zásadním mezníkem odboje 15. březen 1939, ale již říjen 1938 (pro Těšínsko navíc ještě 1. září 1939). Podobně třeba heydrichiáda zde neměla žádný přímý dopad, období stanného práva v Protektorátě se ani zdaleka nekryjí s obdobími činnosti stanných soudů na Těšínsku atd. Proto i obraz odboje v roce 1942 bude vykazovat vůči Protektorátu jisté odlišnosti.

Neplatí to samozřejmě o protektorátním kousku Slezska - Frýdecku, ani o okrajových oblastech Sudet, jež hraničily s protektorátním Ostravskem. Tam žilo

více Čechů než hlouběji v Sudetech a ti si udržovali kontakty s Protektorátem i co se týká odboje. V té době byl již odboj Obrany národa takřka zlikvidován, na Frýdecku přežilo jen několik menších opěrných bodů, např. ve Starých Hamrech. Zatčena byla též frýdecká odbojová skupina železničářů. Přesto se v létě 1942 uskutečnilo v okolí Frýdku několik diverzních a sabotážních akcí - poškození železniční signalizace a telefonního spojení. Některé z nich jsou přičítány formující se partyzánské skupině Jiskra, jež měla jednu ze základů poblíž Bašky u Frýdku. Jiné provedli příslušníci ostravské odbojové skupiny Lvice (např. sabotáže na železniční trati Ostrava-Frýdlant nad Ostravicí a požár stodol na velkostatku v Paskově). V září 1942 byly prozrazeny slezskoostravské kontakty skupiny Zelený kádr a zatýkání postihlo i Lvici. Komunistický odboj byl ochromen rozsáhlým zatýkáním v listopadu a prosinci 1942 natolik, že organizační strukturu ilegální KSČ na Ostravsku se již nepodařilo plně obnovit.

V sudetské části Slezska bylo v odboji nejaktivnější Opavsko. Zasahovala sem z Protektorátu odbojová síť Lvice, jež měla kontakty v sedmi obcích kolem Opavy. Na podzim 1942 i tady začalo zatýkání, tři místní vedoucí byli později popraveni. V kontaktu s protektorátní Ostravou byli i komunisté z Opavska vedení F. Valečkem, aktivní v organizování sabotáží. Zapálili např. 15.12.1942 opavskou rafinérii cukru, jež byla ohněm zcela zničena i s množstvím surovin. Následující zatýkání ukončilo jejich činnost, 5 členů skupiny bylo popraveno. Na přelomu roku 1942/43 se odbojové skupinky, které na Opavsku přežily rozsáhlé zatýkání, spojily do široce rozvětvené organizace Obrana kraje opavského (OKO), jež se později stala nejslavnější odbojovou organizací na tomto území. Odbojové kontakty vedly z Ostravska i do okolí blízkého Svinova a na Bílovecko, ale hlouběji do Slezska, na Bruntálsko či Jesenicko již nedosahovaly, takže o zdejších odboji není v této době nic známo. Sotva však by mohl úspěšně působit v takřka jednolitým německém prostředí těchto okresů.

Pro odboj podobně nepříznivá situace byla i na Hlučínsku. Zdejší úřadovna gestapa sice stíhala jednotlivce za dílčí projevy odporu, např. za poslech zahraničního rozhlasu, za nedovolený styk se zajatci nebo veřejné užívání češtiny, ale organizované odbojové akce nejsou známy. Několik desítek občanů z

Hlučínka, kteří jako vojáci wehrmachtu přeběhli ke Spojencům, bojovalo v československých jednotkách, ale domácí odboj zde vlastně neexistoval.

Naopak na Těšínsku byl odboj po celou dobu války velmi intenzivní a značně různorodý. Většinou byl však striktně rozdělen podle národnosti na polský a český, přičemž oba odboje spolu až na výjimky nespolupracovaly. Koncepce českého i polského národního odboje počítaly v podstatě s návratem předválečných společensko-politických poměrů a obě vycházely z podřízenosti domácího odboje plánům svých emigračních vlád, které se zásadně lišily v názoru na poválečnou příslušnost území Těšínska. Český odboj vycházel z předmnichovské situace, předpokládal tedy návrat Těšínska k Československu. Nedokázal však vybudovat na Těšínsku žádnou organizační základnu a omezoval se v podstatě na dílčí kontakty s Protektorátem. Kořeny tohoto jevu lze patrně hledat již v době předválečné, kdy polský zábor způsobil mohutný odliv českého obyvatelstva z Těšínska, zvláště jeho národně nejuvědomělejších vrstev, které mohly patřit (a také ve svých nových působištích patřily) k nosným proudům odboje. Významnou roli jistě hrála i ztráta přímého kontaktu českého obyvatelstva s vnitrozemím, na rozdíl od situace místních Poláků, jejichž kontakty byly od října 1938 nepřetržité. Polský národní odboj na Těšínsku tedy za obnovení ČSR nebojoval, snažil se naopak o návrat pomnichovské hranice. Podařilo se mu však zformovat poměrně silnou a značně různorodou strukturu odbojových organizací.

Nejvýznamnější polskou odbojovou organizací byl Svaz ozbrojeného boje (Zwiazek Walki Zbrojnej, ZWZ), jednotná vojenská a politická odbojová organizace podřízená polské emigrační vládě. Měla na celém Těšínsku široce rozvětvenou síť a v létě 1942 se právě přetvářela ve známou celonárodní organizaci Zemská armáda (Armia Krajowa, AK). Vstupovaly do ní i organizace polských socialistů (PPS) a agrárníků (Stronnictwo Ludowe, SL), které dosud vystupovaly samostatně. V roce 1942 zde aktivně působilo i několik polských zpravodajských organizací, podléhajících ústřednímu velení ZWZ-AK. Byla to především organizace "August" a průmyslová výzvědná služba "Lido", řízená z Bohumína. Evropský dosah měla zpravodajská organizace "Stragan" řízená z Vídně, ale složená z osob pocházejících z Těšínska. Její síť pokrývala území

Rakouska, Bavorska, Protektorátu, Slovenska, Saska, Horního Slezska a několika německých měst, pracovalo v ní i několik Čechů. Prostřednictvím polské emigrační vlády poskytla Spojencům mj. informace o výrobě raket V-1, o novém typu ponorek i o tanku Tiger. Po vyjádření této sítě bylo popraveno asi 50 osob. Stejně krutě nacisté postupovali proti zatčeným odbojářům přímo na Těšínsku, kde se např. 23. ledna 1942 v obci Těrlicko konala první veřejná poprava, patrně vůbec první na území dnešní republiky (byl popraven příslušník ZWZ Franciszek Trela). Krátce poté, 20. března 1942, se na nábřeží řeky Olzy v Těšíně konala největší hromadná poprava na Těšínsku (a patrně rovněž i v celé dnešní republice) - oběšení 24 odbojářů ZWZ za účasti mnoha tisíc násilím shromážděných obyvatel z celého okolí. Je charakteristické, že mezi odbojáři se nacházelo stále více volkslistářů (podle mých výzkumů tvořili například čtvrtinu vězňů v těšínské věznici gestapa), což dokazovalo, že jejich souhlas s germanizací byl jen předstíraný a vynucený.

V té době již v Těšínských Beskydech působilo několik partyzánských skupin, jež získávaly zbraně přepady místních nacistů. Byla to skupina Pawla Rusze, jež navázala spojení s oddílem PPS Čantoryje, pojmenovaném podle beskydské hory, u níž měl úkryty. Již v roce 1942 vznikl zárodek pozdějšího partyzánského oddílu městského typu, který byl podřízen AK a pod velením Józefa Kaminského "Strzaly" aktivně působil zvláště na Karvinsku.

Z českých odbojových organizací na Těšínsku známe v roce 1942 jen kontakty s odbojem Slezské matice osvěty lidové z Ostravy prostřednictvím Aloise Holeše, zatčeného a popraveného v červnu 1942. Polští historici sice uvádějí z této doby aktivní protipolskou činnost tzv. Slezského odboje, avšak nelze ji doložit žádným konkrétním důkazem, snad až na pozdějšího konfidenta Františka Bednáře, který udržoval kontakt mezi frýdeckou odbojovou skupinou a Těšínskem. Velmi aktivní byl na Těšínsku též komunistický odboj, který se rekrutoval převážně z předválečných členů KSČ. Právě počátkem roku 1942 se přetvářel do struktury Polské dělnické strany (PPR) a vytvořil síť buněk na většině zdejších dolů a průmyslových podniků. S pomocí konfidentů však byla tato organizační síť koncem roku 1942 odhalena gestapem a spolu s komunistickým odbojem celého Ostravska zlikvidována.

Výběr z použité literatury:

BARTOŠ, J.: Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945. Praha 1986.

BORÁK, M.: Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku. Ostrava 1990.

ČVANDA, F. - PEKÁREK, B.: Fronta v podzemí. Ostrava 1967.

HELLER, M.: Ruch oporu na Slasku Cieszynskim. Opole 1982.

MARTINÍK, L.: Žil jsem na Hlučínsku i na straně císařské. Opava 1997.

Nástin dějin Těšínska. Ostrava-Praha 1992.

ORLÍK, J.: Opavsko a severní Morava za okupace. Opava 1961.

PAVLÍČEK, J.: Odbojová činnost na Opavsku. Opava 1976.

PLAČEK, V.: Ostravská průmyslová oblast v letech 1938-1945. Průmyslové oblasti, 3, Ostrava 1971, s. 8-46.

STARCZEWSKI, M.: Ruch oporu na Górnym Slasku i w Zaglebiu Dabrowskim. Katowice 1988.